

BIJ EEN ONBEKEND GEDICHT VAN DA COSTA

P. L. Schram

Ter Bruiloft
van
Doctor Allard Pierson
en

Mejonkvrouw Pauline Hermine Elisabeth Gildemeester

18 $\frac{2}{23}$ 54

*Nog een handdruk den Bruigom, een Kushand de Bruid,
Eer de spoorbazuin blaast en de stoompijper fluit.
Nog een woord aan den Bruigom, den aanstaande Herder
Die de lauwer ontvlucht en zich spoedt tot de plicht.
Eerlang voert hem die vaart uit onze oogen steeds verder
Over grenspaal en stroom uit bereik en gezicht!
Nog een woord, eer de galm onzer Hollandsche toonen
Voor zijn ooren vervloeit in het suiz'lend Parijs,
Of, hoe welkom ook anders aan België's zonen,
Zich verhulle in een uitspraak op Leuvensche wijs.
Ja! een woord voor den Man. 't Zij van God hem gegeven
Voor den Heer, bij Zijn hart, met zijn Gade, in zijn werk
Voor 't behoud van Zijn huis, voor het heil van Gods Kerk
Steeds manmoedig te waken, volstandig te leven:*

*Moog hij hoog
Voor ons oog*

*Als de palm van den psalm recht op hemelwaart groeien
In den kamp des te weliger bloeien,
Door geloof, hoop en liefde geworteld in 't Woord
Van den God wien zijn hart en zijn leven behoort.*

*Vruchten dragen bij levende waatren
Die van lieflijke zielsvrede klaatren,
Die van heilige lofzangen schaatren.*

*Nog een woord voor den Bruigom! een beë voor zijn Bruid,
Eer de Zon dezer feesten haar omloop besluit.
Als de groenende olijf, als de vruchtrijke wingerd
Om den krachtigen boomstam geslingerd
Zal ze zijn, en de vrucht aan die twijgen gegroeid
Overstelpen den beker van 't huwelijksverbond*

*Maar ook laven de ziel, maar ook zalven de wond
Van de moeder, wier traan haren bruidsdisch besproeit!*

Nog een woord aan den Bruigom, een wensch aan de Bruid.

't Moet er uit,

Eer de Zon dezer feesten haar ronde besluit!

Want de band is verzegeld, het echtheil beslist,

En de spoorbazuin schalt en de stoomketel sist;

En de rustlooze Tijd met zijn klappende vlerk

Drijft ze voort, voert ze mee tot de reis, tot het werk,

Dat, verricht

Bij het licht;

Dat volbracht

In de kracht

Van den God hunner hoop,

Aan het eind van den loop

In de woningen leidt, waar de Koning hen wacht

Op de bruilof van 't Lam, voor ons zondaars geslacht.

Is. da Costa

In de collectie-Allard Pierson (onderdeel van het Réveil-archief) bevindt zich dit lied van Isaïc da Costa dat hij schreef voor en declameerde tijdens de bruiloft van Allard Pierson en Pauline H. E. Gildemeester, 23 februari 1854. Het ontbreekt in de *Kompleete Dichtwerken* die J. P. Hasebroek heeft uitgegeven¹.

29

Dit gelegenheidsgedicht moet niet te hoog worden aangeslagen maar is toch meer dan een momentopname. Het markeert een trefpunt in het leven van twee godgeleerden, de een meer profetisch, de ander meer wetenschappelijk, die in de vaderlandse kerkgeschiedenis betekenis gehad hebben. Isaïc da Costa (1798-1860) heeft de noodzaak van eschatologisch denken, Israëlietisch verstaan van het Nieuwe Testament en 'politieke poëzie'² onderstreept. Allard Pierson (1831-1896) is voorloper geweest van de twintigste eeuwse secularisering.

1. Uitg. A. C. Kruseman te Haarlem 1861/3, drie delen. Een tweede, uitgebreide druk kwam uit in 1870. Een volksuitgave verscheen, als derde druk, in 1876, bij de uitgevers H. J. Stenberg te 's-Gravenhage en A. W. Sijthoff te Leiden. De eerste druk wordt hierna geciteerd als KD.
2. J. C. Rullmann, 'Zijn politieke Tijdzangen' in 'Da Costa in zijn betekenissen voor de anti-revolutionaire partij', *Antirevolutionaire Staatkunde*, tweede jaargang, 1926, 174-180.

De weg van de bruidegom is na 1854 langs orthodoxie, modernisme en agnosticisme gegaan. In zijn studententijd is hij intensief met de uitdagingen van zijn tijd in aanraking gekomen. Voor zijn vertrek naar de academie had hij weinig vragen gehad. De relatie van de knaap met Da Costa was intiem, zoals uit jeugdbriefjes blijkt. Da Costa was huispastor, hij schreef een roerend gedicht bij het overlijden van de vierjarige Gerritje³. Allard ging dikwijls met zijn moeder mee naar de Bijbellezingen en zijn bewaard gebleven brieven uit die jaren aan vriend Adriaan Gildemeester staan vol godsdienstige napraterij. De dichter heeft, in zijn strijd tegen de 'chaos' en voor het 'licht', ongetwijfeld gehoopt dat de begaafde Allard hem zou gaan steunen. Er waren in Nederland slechts weinig wetenschappelijke theologen die hij vertrouwde.

Via moeder Pierson, die hem haar geheimen toevertrouwde, is hij op de hoogte gebleven van de richting waarin Allard zich als student te Utrecht bewoog⁴. Met bezorgdheid zal hij Allard in 1853 naar Leiden hebben zien vertrekken; enkele jaren later (1857) zou hij zijn protest tegen de 'valschelijk dusgenaamde wetenschap' daar, neerleggen in *Wat er door de theologische faculteit te Leyden alzoo geleerd en geleverd wordt. Eene stem der smart en des beklags*. Volgens een betrouwbare overlevering heeft hij eenmaal Hendrik en Allard de gekruiste armen opgelegd en hun profetisch voorzegd wat hun toekomst zou wezen⁵. 'Gij kent mij door en door' schrijft Allard hem vanuit Leuven⁶. Die uitspraak moet vooral op de jeugd- en studentenjaren slaan, Leuven zelf lag buiten 'bereik en gezicht'. Hij heeft geweten van Allards versje in de *Utrechtsche Studenten Almanak* van 1852:

*En ieder jaar vermeêrt de strijd,
En iedere dag verwijdt de kloof,
Die tusschen 't kinderlijk gelooven
En 't twijfelen van het heden leit.
O, iedere dag vermeêrt de strijd.*

Het was voor moeder Pierson een uitkomst, te horen van de vacature in Leuven, een evangelisatiepost in het verre 'Roomse' Zui-

3. KD III, 228-229.

4. P. L. Schram, 'Een huisvrouw uit het Réveil' in *Aspecten van het Réveil*, Kampen 1980, 222-224.

5. P. L. Schram, *Hendrik Pierson*, Kampen 1968, 17.

6. Leuven, 6.12.1855 (zie K. H. Boersema, *Allard Pierson*, 's-Gravenhage 1924, 38v.).

den. Daar konden de kritische ideeën niet zoveel kwaad. Zij heeft het beroep gestimuleerd. Allard zelf zag, nog in 1855, zijn gaan als 'Gods hand'⁷. Het was zijn romantisch ideaal, de wetenschappelijke aanpak van C. W. Opzoomer te combineren met de religieusiteit van Da Costa. Er moest een mogelijkheid zijn om misverstanden te gaan opruimen en een theologie te scheppen, zowel verantwoord tegenover kerkelijke traditie als tegenover kritische negentiende eeuwse filosofie.

Na enkele jaren heeft Da Costa de band verbroken. Het bruiloftslied is in vergetelheid geraakt.

Waarom is het in de *Kompleete Dichtwerken* niet opgenomen? Hasebroek was huisvriend van de familie Gregory Pierson-Oyens, hij is zelf op Allards bruiloft geweest en heeft er twee gedichten voor geschreven 'Aan den Bruidegom' en 'Naar Leuven?'. Hij moet van Da Costa's gedicht in 1854 geweten hebben. Zes, zeven jaar later was de situatie veranderd.

Zou hij het gedicht in 1860/1 niet meer gewild hebben? Dat lijkt onwaarschijnlijk, hij heeft in de editie van de *Dichtwerken* alles opgenomen, klein en groot, in min of meer chronologische volgorde en zonder systematisering. Wel staat in de 'Toelichtingen' bij de tweede en derde druk, na de vermelding dat er weer een onbekend gedicht gevonden is, de vreemde opmerking dat het 'scheen, hoeveel goudaderen daarin door het erts heenloopen, in zijn geheel te weinig kenmerkends te bezitten om hier te worden meêgedeeld'⁸. Heeft Hasebroek, ondanks zijn ontkenning in de 'Voorrede', toch een selectie gemaakt? Op grond van 'kenmerken'? Het verband geeft aan dat het in dit ene geval ging om een jeugdproduct van Da Costa, voorgedragen in 'Concordia Crescimus'⁹. Zo'n bruiloftslied was anders; in de *Kompleete Dichtwerken* komen vijf soortgelijke voor.

Een vraag is hoe Hasebroek zijn materiaal verzameld heeft. Hij had dat in zijn 'Voorrede' moeten vermelden. Hij zal allereerst bij de weduwe het huisarchief geraadpleegd hebben en verder bij vrienden van de dichter te rade zijn gegaan. In 1861 is dit bij Allard

7. dezelfde brief, Leuven 6.12.1855 (Boersema, *t.a.p.* 79).

8. *KD* Volksuitgave 3, 718.

9. J. Meijer heeft in zijn dissertatie uit 1941 *Isaac da Costa's weg naar het Christendom* (in de handel gebracht: Amsterdam 1946) alle gedichten van Da Costa die zich in het archief van 'Concordia Crescimus' bevinden gepubliceerd: 179-192.

Pierson kennelijk niet gebeurd¹⁰. Was de onderlinge afstand toen te groot? Heeft Pierson, die omstreeks 1861 geprikkeld was door allerlei reacties, het niet op zijn weg zien liggen om, toen hem niets werd gevraagd, zelf met de aanbieding te komen?

Wellicht achtte hij de dichterlijke waarde van het lied niet hoog. Inderdaad is het minder zangerig-vloeïend, meer hortend dan andere verzen van Da Costa. Waar komt de vroeger zo innige relatie tot uiting met 'Doctor Allard Pierson' zoals hij de bruidegom nadrukkelijk noemt? Het vers is enigszins hoogdravend. De bruidegom 'ontvlucht de lauwer', het Parijs van de huwelijksreis heet 'suiz'lend', de traan van moeder¹¹ 'besproeit de bruidsdisch', pia vota uit Psalmen en Hooglied krijgt het bruidspaar mee, de 'levende waatren' 'klaatren' en 'schaatren' en de aardse bruiloft loopt uit op het Bruiloftsfeest van het Lam. Dichterlijke vondsten ontbreken niet: de 'spoorbazuin', de 'stoompijper', de 'zon dezer feesten' en de 'rustlooze Tijd met zijn klappende vlerk'. Maar het lijkt of ze niet goed lukken willen; aan het eind wordt de 'stoompijper' weer een 'stoomketel'. Het gedicht verraadt onrust ('t Moet eruit . . .'). Het gaat om de vraag of het de bruidegom gegeven zal zijn 'voor het heil van Gods kerk steeds manmoedig te waken, volstandig te leven'. Zal hij 'in den kamp des te weliger bloeien'?

Voelt Da Costa waar het heengaat? De reis voert 'over grensmaal en stroom uit bereik en gezicht'. Was dit alleen geografisch bedoeld? Da Costa hoopt nog steeds, de goede wensen prevaleren. Maar er is een ondertoon van spanning, tussen willen vasthouden en moeten loslaten.

Juist dit laatste maakt het belangwekkend. Hier gaan mensen uiteen die bijeenhoren en elkaar liefhebben. Dat uiteengaan heeft dikwijls plaatsgevonden, in de negentiende eeuw, in het conflict der richtingen. Symptoom van de tragiek is het wegraken van zo'n bruiloftslied.

Het had eigenlijk voor den dag moeten komen toen de relatie met Hasebroek weer hersteld werd. De laatste heeft daarvoor opgestaan, blijkens zijn waardering, reeds in 1863, voor Piersons 'bij groot verschil overigens in inzicht en gevoelens' 'meesterlijk ge-

10. Het dossier-Hasebroek in de collectie-Allard Pierson bevat na de genoemde gedichten uit 1854 niets tot 1888.

11. Mevrouw J. M. Gildemeester-Boissevain was in 1852 weduwe geworden.

schreven bladzijde ter herinnering van Da Costa'¹². Dat slaat op Piersons *Intimis*. In 1888 kreeg Hasebroek *Oudere Tijdgenooten* ten geschenke, het boek waarin Pierson zo ongeëvenaard over de Réveilkring en met name over Da Costa heeft geschreven. De correspondentie met Hasebroek daarna, tot 1895 toe, is vol hartelijkheid, voor Hasebroeks besef zelfs *geloofsverbondenheid*, mirabile dictu. Dan lijkt er geen kloof meer te bestaan.

Op 11 februari 1894 zendt Hasebroek Pierson ter gelegenheid van diens veertigjarig huwelijksfeest de volgende 'Jubelgroet':

*Reeds veertig jaar! Gij staat op Nebo's kruin,
En ziet de streek die gij zijt doorgetogen.
Zij was, o ja! niet enkel rozentuin,
Maar toch ook geen woestijn grauwte voor uw oogen.
Noeste arbeid was uw leven, bleef uw lust,
En won u roem en veler liefde tevens.
En werdte ge moê, gij zocht en vondt uw rust
Aan 't hart van gade en kroost, de vreugde uws levens.
En nu - hierna? - Mysterie blijft ons lot
Tot aan, tot over 't graf, waar 't licht zal dagen.
Maar gij betrouwt u en al 't uwe aan God
Wien de arm des doods u eens moog' tegendragen.*

12. 'Toelichtingen', bij *KD* III, 489, nog uitgebreid in de Volksuitgave van 1876: 855.